KÜLFÖLDI IRODALOM.

Die Metrik Schiller's, bearbeitet von *Dr. Eduard Belling*. Breslau, 1883, VIII és 402 l. Ára 8 márka.

E munka, mely már gazdag anyagánál fogva, de főleg azért is érdemel figyelmet, mivel az első alaposabb és terjedelmesebb dolgozat, mely egy modern német költőnek verselését teljes terjedelmében és tekintettel a metrika összes elemeire és oldalaira tárgyalja, — szeretném, ha e munka, mely számos gyengéje mellett is igen érdemes mű, serkentőleg hatna a mi «magyar» philologusainkra, kik vagy metrikai dolgokkal egyáltalában nem foglalkoznak és a verselés elemeivel sincsenek tisztában, vagy, nem sejtve e kérdések nehézségeit, mindjárt a legáltalánosabb és legmagasabb problémák megoldására vállalkoznak, vagy, a mi a legegyszerűbb és legkényelmesebb, azonnal teljes verstanokat írnak, természetesen két könyvből egy harmadikat tákolva össze. Ily körülmények közt sohasem lesz tudományos értékű magyar verstanuuk. Az ilyennek megteremtésében első sorban főfeladatunk az anyag teljes beszerzése; fel kell dolgoznunk a nép és műköltészet egyes metrikai elemeit alapos monographiákban, mert tudományos értékű elmélet csak az ily előmunkálatok alapján jöhet létre. Eddigelé ily monographiáink egyáltalában nincsenek; sem a népdal rhythmusát, sem Vörösmarty hexametereit, sem Berzsenyi ódai versszakait, sem Katona jambusait*) nem tárgyalta még senki azzal a pontossággal és minden momentumra kiterjeszkedő figyelemmel, melyek az ily tanulmányoknál okvetetlenül szükségesek, — még kevésbbé van munkánk valamely «teljes» magyar költőnk verseléséről. Szeretném, mondom, ha Bellingnek előttem fekvő könyve ily metrikai dolgozatokra serkentené fiatal philologusainkat; — főleg e szempontból is akarom röviden ismertetni és a figyelmet reá fordítani: jeles és gyenge oldalai egyaránt igen tanúlságosak.

Főjelessége: teljessége, — nem csak annyiban teljessége, hogy Schiller minden költői (verses) művére kiterjed, sőt még az oly költemények sem mellőzi, melyekről ma már biztosan tudjuk, hogy nem Schiller művei; — hanem annyiban is, hogy a verstan minden legkisebb momentumát is figyelembe veszi s így voltaképen teljes verstant ad alkalmazva vagy feltüntetve Schiller költői művein. Főgyengéje: hogy

---

*) Mintaszerű dolgozatok: *Ueber den fünffüssigen Jambus mit besonderer Rücksicht auf seine Behandlung durch Lessing, Schiller und Goethe von Fr. Zarncke*, Leipzig 1865, és *Ueber den fünffüssigen Jambus vor Lessings Nathan von Aug. Sauer*. Bécsi Akadémia. 1878. V. ö. értekezésemet a *Tell-dráma verséről* e Közlönyben VII, 1883, 722. l.

Digitized by Google

szerzője a német verselésnek némely igen lényeges pontjára nézve zavaros nézetekből indúl ki és hogy elmélete sokkal mélyebben gyökerezik az antik metrikában, mint azt a német vers és verselés természete megengedi.

A szerző nyolcz fejezetben tárgyalja anyagát: I. Schiller metrikai előképzettsége. II—IV. Az első, második, harmadik korszak költeményeinek metrikai sajátságairól. V. A dráma verse. VI. Trimeter és Knittelvers. VII. Versszak és rím a drámákban. VIII. Visszatekintés és összefoglalás.

Első pillanatra is világos, hogy a tárgynak e tagolása igen czélszerűtlen, mert e felosztásnál roppantúl széjjelhányódik a feldolgozott anyag és a szerző ugyanazon megjegyzéseknek folytonos ismétlésére kényszerül. Igy pl. a rímről öt fejezetben (II—IV., VI., VII.) beszél a szerző, és ha az olvasó tudni akarja, hogy Schiller miképen kezelte a rímet, ez öt fejezetből kell nagy kínnal összekeresnie az illető anyagot és a reá vonatkozó megfigyeléseket. A metrikai hangsúlyról (rhythmusról) mind a hét fejezetben kell szerzőnknek szólnia, mindegyikben újra meg újra ismételve ugyanazon megjegyzéseket stb. *A tárgy helyes beosztása kell hogy metrikai kategoriákon alapúljon*; e szerint a következő nyolcz fejezetet nyerte volna a szerző: 1. Schiller metrikai elvei (elméleti képzettsége és mintái). 2. A hangsúly és rhythmus. 3. Az egyes versek (verssorok). 4. Caesura és diaeresis. 5. Hiatus és elisio. 6. A rím. 7. A versszakok. 8. Összefoglalás [1]), — természetesen minden egyes fejezetben Schiller első kísérleteitől utolsó dolgozatáig időrendben tárgyalva és feltüntetve a költő metrikai fejlődését. Csakis ily módon kerülhetők el azok a számtalan ismétlések, melyek Belling könyvében oly kellemetlenül hatnak az olvasóra; csakis ily módon nyerhetünk világos képet arról, hogy Schiller hogyan viszonylik az egyes metrikai kategoriákhoz és mennyiben módosult költői gyakorlata a verselésnek minden egyes elemére nézve. Alábbi megjegyzéseimben azért nem Belling tárgyalásának egymásutánját követem, hanem metrikai kategoriákból indulok ki.

De egyéb kifogásaim is vannak e könyv tételei ellen. Csak a legfontosabbakra szorítkozom.

Az első fejezet szól «Schiller metrikai előképzettségéről», azaz: azon elméleti ismereteiről, melyeken már első gyakorlata alapúlt. A szerző kiemeli, hogy Schiller csak *Moritz* kis prozodiáját[2]) ismerte, melyből nem sokat tanulhatott; de Belling bizonyosra veszi, hogy «ez a könyv megerősítette a költőt a rím iránt érzett előszeretetében». Ezt, a könyv

---

[1]) Eshetőleg más sorrendben, hiszen nem elméleti művet kell írnia.

[2]) *Versuch einer deutschen Prosodie von Karl Philipp Moritz*, 1786.

Digitized by Google

sajátszerű tagolásánál fogva, háromszor (6., 51. és 319. l.) mondja Belling, majd kétségtelen állítás, majd hozzávető valószínűség alakjában. Csakugyan kétségtelen, hogy Schiller a Moritz könyvéből nem sokat tanulhatott, mivel e könyvecske tényleg csak a verstan elemeire vonatkozó igen általános megjegyzéseket, még pedig jó részben nagyon zavaros és sok tekintetben helytelen megjegyzéseket tartalmaz. De az már bajosan áll, hogy a rím iránti előszeretetében megerősítette a költőt, mert Moritz könyve 1786-ban jelent meg, Schiller pedig épen 1786 után írta legtöbb rím nélküli költeményét (distichonokban). — De más nagy gyengéje is van e fejezetnek. Schiller 1786-ig igen sok költeményt írt. Honnan vette Moritz könyvének megjelenéseig metrikai elméletét, — a mennyiben költői gyakorlatában, habár öntudatlanul is, ilyet alkalmazott? Kétségtelenül, mint majd minden költő, a kortársak verseiből, azaz mintáiból. E kortársak verselését pedig egy szóval sem tárgyalja Belling, holott pl. Klopstock vagy Schubart hatása az ifjú Schillerre (főleg alaki tekintetben) jóformán kézzelfogható.

Schiller további elméleti fejlődését nagy nehezen lehet csak összeszedni szerzőnk könyvének egyes fejezeteiből; a tárgyalás különben mindenütt igen hiányos. Később Voss (főleg Homérosz-fordítása), Goethe, Schlegel Ág. V. és másoknak verses művei voltak a verselő Schiller példányai; de Belling ezeknek a hatását is csak említi, pedig művének feladatánál fogva befolyásukat pontosan kellett volna kimutatnia. Sőt Voss és Schlegel elméletökkel is hatottak Schillerre, hasonlókép, a költőnek saját nyilatkozata szerint, a ‚Literaturbriefe' cz. vállalatnak a hexameterre vonatkozó megjegyzései is, — de szerzőnk mind e dolgokat alig hogy szárazon megemlíti; de soha sehol pontosan ki nem mutatja, mit sajátított el Schiller ez elméletekből és miben járt a maga útján. Legfeltünőbb végre és teljesen megfoghatatlan az, hogy Belling Schillernek első költeményeit is egészen naivul Moritz elméletén méri, holott a költő ez elmélettel csak 1786 után, azaz költői működése második korszakának végén, ismerkedett meg.

A *hangsulyozásnál* (rhythmusnál) Belling kiemeli, hogy Schiller sokszor nem az első, a tőszótagot hangsúlyozza és hogy háromtagú szókban, melyekben a hangsúly az első szótagon nyugszik, a harmadik szótagot is hangsúlyosnak veszi. Példák az első esetre: *anmútig*, *Halbkúgeln*, *antwórteten* stb., a másodikra: *féurigér*, *Begrábenén*, *Hóffnungén*, *zíttertén* stb. De itt két pontot nem vett a szerző figyelembe: az első esetben mindig összetett szók szerepelnek, melyekben két tőszótag áll közvetlenül egymás mellett; ily esetekben nem egészen hibás, legalább sokszor rhetorikai szempontokból indokolható vagy menthető a költő gyakorlata; — a második eset általában határozottan hiba, fokozott hiba, ha az ily hangsúlyozás a vers végére vagy épen a rímre esik, a mi

Digitized by Google

Schillernél elég gyakori.*) De még itt is igen figyelembe veendő egy oldalról a vers tagolása, más oldalról a hangsúlyosnak vett rag környezete. Ily versben: *Wándeltè Kassándra stille* kevésbbé sértő e hangsúlyozás, mert a vers voltaképen két félre oszlik és a kifogásos szótagon nem nyugszik fősúly: *Wándeltè Kas | sándra stille;* ellenben határozottan nem szép: *Wéil der hèrrli | ché Pelide.* Hasonlókép fontos, hogy nagyobb vagy kisebb súlyú szótagok környezik-e a hangsúlyosnak vett hangsúlytalan szótagot; így pl. *Ihr náht euch wieder, schwánkendè Gestálten* tűrhető, de pl. *Das fúrchtbarè Geschlècht der Nácht* absolute rossz.

A 13. l. a verssorok helytelen képzéséről szól Belling. Schillernél ugyanis, főleg ifjúkori költeményeiben, igen gyakran több szótag (láb) áll egyes versekben, mint a mennyit a versszak sémája megkövetel, ill. megenged. Belling e tüneményre is, mint sok másnál, csak példákat hoz föl. Ez egészen helytelen eljárás. Ily monographiában meg kell követelnünk az *összes* esetek felsorolását, mert csak a *teljes* anyaggal szemben szólhatunk alaposan valamely jelenség okairól. Belling szerint «néha művészi hatásra való törekvés» vezérelte Schillert a sémа modósításában. Azt hiszem, nem néha, hanem mindig tudatosok és szándékosak ez eltérések a feltételezett sémától, csakhogy nem a «művészi» (hiszen ez contradictio in adjecto volna), hanem a szónoki (rhetorikai) hatás vadászata okozza azokat. Ifjúkori költeményeiben Schiller mindenek előtt erős hatásokra törekszik, és e törekvésének minden egyéb tekintetet, a művészit is alárendeli. Ugyan-e törekvés vezeti az ifjú költőt a versszakok alkalmazásában is; itt is modosítja a választott sémát, ha szónoki heve elragadja vagy jobban mondva: ha nagy rhetorikai hatást vadász. Csak később tanulja meg, hogy csak az művész, a ki az alak korlátain belül el tudja érni minden czélját.

Ismeretes dolog, hogy Schiller a *rímelés* tekintetében nem minta; de Belling tárgyalása e fejezetben sem mondható kifogástalannak. Már az is baj, hogy a hibás rímeket nem csoportosítja hangtani szempontokból; még nagyobb baj az, hogy alapnézetei zavarosak. Szerinte pl. különböző hangmennyiségöknél fogva helytelenek az ily rímek: *Stab: Grab, Dach: Gemach;* — különböző hangminőségöknél fogva az ilyenek: *weht: schmäht, schwer: wär'.* Mind a két kifogás alaptalan, mert az első esetben a kiejtés egyforma (ha vidékek szerint eshetőleg ingadozó is), a másik esetben pedig csak helyesírási, nem pedig (a mi egyedül döntő) kiejtési eltéréssel van dolgunk. Furcsa az is, hogy a mindenkép helytelen és a költőnek sváb kiejtésén alapuló hibás rímeket nem különbözteti meg egymástól. Nemcsak az oly rímeket, mint *Rekruten: Kutten, Götter: Retter, König: wenig, Sklaven: schlafen,* hanem még az olyanokat is, mint

*) V. ö. *Német verstanomat,* 2. kiad., 19. l.

Digitized by Google

Menschen : wünschen, finden : wenden teljesen kifogástalanoknak tartotta az ifjú, sőt még a férfi Schiller is, mert «nem ismert kiejtésökben eltérést», mint maga mondja. E szempont pedig igen fontos, ha a költő verselésének alanyi értékét helyesen akarjuk megítélni ; — e rímelés tárgyi értékét persze a Schillernek nyelvjárási kiejtésére való tekintet nem módosíthatja.

A német verstannak egyik legzavarosabb része a kéttagú thesisek kérdése. Mikor állhat két szótag és milyen szótagok állhatnak a thesisben ? Belling folyton ismétli, hogy Schiller trochaeusok és jambusok helyett használ daktylusokat és anapaestusokat is ; de biztos elvhez vagy itélethez nem jut. Saját nézetei egészen zavarosak, sőt a dolog lényegét tekintve teljesen hamisak. A 110. lapon tárgyalja a «jambusos-anapaestikus» (?) verseket, isszonyúan kínlódva e versek skémájával. Pedig e költeményeknél sem jambusokról, sem anapaestusokról, sem általában ‚lábakról' nem szólhatni, mert ezek ütemes versekből vannak megalkotva, azaz oly versekből, melyekben csak a hangsúlyos szótagok számítanak, míg a hangsúlytalan szótagok száma egészen a költőnek rhythmikus érzésére van bízva.*) Igy pl. a «Búvár» négy és három ütemes versekből áll *(Wer wágt es, Rittersmann óder Knápp | Zu táuchen in diesen Schlúnd)*, míg Belling minden képzelhető antik terminusok alkalmazásával bajlódik. E versekben elmaradhat az első hangsúlytalan szótag, az ütemelőző *(Auftakt)* is, mi által e versek, az antik metrika nyelvén szólva, trochaikus vagy daktylikus rhythmust nyernek ; sőt elmaradhat a vers közepén is a thesis, mi által két ütem közvetlenül egymás mellé kerül. Belling ezt mind nem érti és nem tud e jelenségekkel tisztába jönni. Igy pl. azt állítja, hogy a «Búvár» utolsó versében hiányzik egy láb. Hogy is lehet ily verseknél lábakról beszélni ! Aztán nem is láb (ütem) hiányzik, hanem egy thesis, a mi tudvalevőleg lehetséges : *Den Jüngling bringt ( ) keines wieder*. A thesis hiányáról egyáltalában nem tud szerzőnk, pedig a ‚Kezty ű ben' is olvassuk : *Sáss ( ) Kőnig Fránz* vagy : *Den Dánk ( ) Dáme begéhr' ich nicht* vagy a ‚«Wallenstein táborában» : *Die Féld ( ) flásche noch géb' ich dréin* és még sokszor.

Ez a Belling könyvének leggyengébb oldala. A német verselésnek e sajátos fajtáját nem érti ; innen az a sok tévedés művének mind azon részeiben, hol ily verseket kell fejtegetnie, pedig ez elég sokszor történik, mert Schiller és Goethe nagyon kedvelték a német versnek ez igazán nemzeti nemét. Innen van, hogy a knittelverset sem érti, melyet Schiller «Wallenstein táborában» (és pl. Goethe a «Faust» nagy részében) alkalmazott. A knittelvers négy ütemes sor, melyben a thesisek szerepe teljesen a költő önkényére van bízva : el is maradhatnak, de lehetnek egy,

*) L. e versekről *Német verstanomat*, 25. §.

Digitized by Google

két, három, sőt még több tagúak is. De Belling talál itt öt, sőt hat ütemes verseket is, mert nem tudja e verseket olvasni, pl. *Und álle die geségneten déutschen Lánder | Wie máchen wir, dass wir kómmen in Ábrahams Schóss | Frisst den Óchsen liéber als den Óchsenstírn* stb. Az antik metrika szabványai természetesen sehogy sem alkalmazhatók e versekre, a kik pedig alkalmazzák, bolond következtetésekre jutnak. Igy pl. Düntzer is keményen megrójja Schillert, hogy a «Buvár»-ban e lábak (?) *wer mir | sehen | tritt aus | grundlos* mint jambusok szerepelnek! Schiller csak nem volt süket vagy idiota, hogy ily képtelenségekre vetemedhetett volna!

A másik kérdés, hogy mely szótagok állhatnak a thesisben, főleg a distichon tárgyalásánál igen fontos. Belling ezzel sincsen tisztában és még fokozza megjegyzéseinek zavarát, hogy majd Vilmar-Grein verstanára támaszkodik, majd helyteleneknek mondja e sok tekintetben jeles munka tanait. Szerinte *wógigte, witzige, dóppelte, wándungen* stb. rossz daktylusok; — de melyek azután a jó daktylusok? hiszen az említett verslábak egészen kifogástalanok! Vilmar-Grein azt állítják, hogy az önálló szókból elhomályosúlt képzők (mint *bar, haft, thum, keit* stb.) nem alkalmasak arra, hogy kéttagú thesisben álljanak; — e tételt helyesli Belling a 120. lapon és ennek mértékével méri Schiller verseit; de már a következő lapon megfordítva Schiller verseiből bizonyítgatja, hogy Vilmar-Grein szabályai mily helytelenek! E szabályok csakugyan nem állhatnak meg, de Belling épen nem állít föl helyesebbeket. A kéttagú thesisnél tekintetbe jön az ütemnek magának és a thesisben álló szótagoknak hangmennyiségi súlya is, tekintetbe jön értelmi jelentősége is. Csakis e szempontból érthető, hogy még az ily szók is, mint pl. *wándellos* vagy *zwéierlei* kifogástalan német daktylusok; e szempontból teljesen igaza van Schillernek,*) midőn Humboldt Vilmossal szemben védi e pentameterfélt: *Dóch nur der Rúhm kam zurücke*, mely szerinte nem helytelen, mivel «a *Rúhm* szón nyugvó erős hangsúly mellett a *kam* súlya egészen elvész. Azt hiszem (folytatja), nemcsak menthető, hanem egyenesen helyeselhető, ha a költő, hogy bizonyos szótagoknak, melyeken erős értelmi súly van, nagyobb prozódiai hosszúságot (!) kölcsönözzön, mellette egy magában véve nem rövid szótagot rövidnek használ». De tudja ezt különben mindenki, a ki Brücke alapvető kis könyvét ‚Physiologische Grundlagen der nhd. Verskunst' ismeri, — a ki pedig nem ismeri, az bajosan írhat német verstani kérdésekről.

A *dráma versének* tárgyalásánál Zarncke kitünő dolgozatára épít-

---

*) Csakhogy az antik metrika terminusait (hosszú, rövid) használja, melyek a német versben teljesen indokolatlanok és csak iszonyú zavart okoznak.

Digitized by Google

hetett Belling; de nem mondhatni, hogy az ő tárgyalása bármi tekintetben is jobb volna, mint a Zarncke é; — sőt egy szempontból határozottan rosszabb. Verstani dolgokban úgy vagyunk, mint a statistika egyéb alkalmazásainál: csak *az esetek teljes száma* bír értékkel. Zarncke ezt jól tudta és azért pontosan sorolta föl mind azokat a helyeket, melyekben valami metrikai sajátosság mutatkozik; — Belling előadásában roppant szerepet játszanak a ‚néha', ‚ritkán', ‚gyakran', ‚sokszor' és hasonló szavak. Mi az ‚ritka' és mi az ‚sokszor'? Csak a pontos szám ad kellő felvilágosítást. Ha tudjuk, hogy pl. a Tell-dráma 3288 versében 28 hatlábú jambus és 23 sorban kéttagú ütemelőző van, akkor van ez adatoknak értékök; de ha Belling azt állítja, hogy a hatlábú vers ‚ritka' és a kéttagú auftakt ‚gyakori', ez valóságos nesze semmi, fogd meg jól!

De úgy vessem észre, hogy csupa hibát vagy kifogásolni valót emelek ki a Belling könyvéből, pedig ez nem volt szándékom. E munka csakugyan nagyon kifogásos, még lényegesebb dolgokra nézve is igen gazdag tévedésekben; egyes elszórt kisebb hiba is nagyon sok van benne. Ha nem csalódom, e tévedések és hibák legnagyobb része mind egyazon forrásból származnak: *a szerző nem ismeri az ó-német verstant,* — e nélkül pedig csak úgy nem lehet mai német verstani kérdéseket tárgyalni, mint nem lehet a régi német nyelv ismerete nélkül valamely német grammatikai probléma megoldására vállalkozni. De Belling könyve egészben véve mégis figyelemre méltó és tanulságos, sőt, ha a kezdet nehézségeit tekintetbe vesszük — hisz a szerzőnek nem volt sem mintája, sem elég számmal előmunkálata, melyre építhetett, — igen érdemes munka, melyről, ismétlem, szeretném, ha magyar philologusainkat metrikai kérdéseknek alapos monographiai tárgyalására serkentené.

HEINRICH GUSZTÁV.

A franczia philologiai irodalom 1884—1885-ben.

(Folytatás.)

3. *Görög nyelv, palaeographia, kritika.* A mily gazdag a régiségekre vonatkozó rovat, oly szegény a philologia formalis része. Nagyobb dolgozatok alig jelennek meg; kritikus kiadások ritkák. Kisebb-nagyobb czikk elég jelen meg a folyóiratokban, conjecturákba is bocsátkoznak, de a mozgalom e téren, mint tudjuk, nem régi, s így nagyobb munkák még mindig gyérek. Említhetők:

Beaudouin, Étude du dialecte chypriote moderne et médiéval (148. l.), a mely mű nem más, mint a cyprusi dialektus nyelvtana. Egy rövid bevezetés után, a mely e dialektus kiterjedését, a régi görög, franczia, olasz és török elemeket felsorolja, egy teljes rendszeres grammatikát találunk, melynek legjobb része a hangtan; a morphologia is sokat nyújt, míg a syntaxis csak néhány lapra terjed, mert a dialektusnak

Digitized by Google